

PAPP MÁTÉ

Történelmi lecke lányoknak

Szilágyi Júlia: *Álmatlan könyv**

Kritika

Szilágyi Júlia, mint az esszéműfaj különleges művelője, önéletrajzi visszaemlékezéseiben kivételesen nem könyvek vagy egyéb kulturális jelenségek kapcsán kísérli meg mérlegre tenni mindazt a felhalmozott tudást, amit irodalmárként, kritikusként vagy tanárként szerényen elsajátított. Sőt, nem is kimondottan ismeret- vagy tapasztalatátadás az *Álmatlan könyv* célja, amely a családi legendáriumon, illetve saját élményeken keresztül villantja fel a megélt történelem sorsvázlatait. Elsősorban tehát nem a szerző személyisége vagy világképe kerül a tíz rövid elbeszélés középpontjába, hanem maga a múlt és önmagába visszaforduló idő, amely – az emlékezés által – nemcsak megeleveníti halottait, hanem valamiképpen újra is rajzolja a felrémlő arcképeket.

„A memoárban, mint egy fordított nevelődési regényben, az idő visszafelé perog” – írja könyve műfajáról Szilágyi Júlia, aki fő rendezőelvként az *időbeliség* helyett az *emlékezést* teszi meg. „Gyermek-magam is emlék, ha az időbeli távolságot nézem, inkább *ő*, mint *én*, tehát most az ővele megesett, az őáltala elképzelt dolgokról mesélek.” Ez a fajta távolságtartás egyáltalán nem jelent tényszerű hűvösséget, sőt, a szerző mindinkább arra törekszik, hogy minél közelebbről vehesse szemügyre a felidézett alakokat, élhesse át ismét az újra lejátszódó jeleneteket. Azzal a szintén egyszerre kívülről és belülről szemlélt/láttatott *nagy Hagyománnyal* együtt, amely a zsidó származású felmenők végtelennek tetsző láncolatával, valamint egy nem választott – talán nem is rendeltetett –, de örökül kapott nagy teherrel is szembesíti utódait. Ez a kegyes teher a XX. század folyamán a végletekig kegyetlenné vált, áldásai máig elévülhetetlenek, feldolgozhatatlannak tűnő átokká változtak. „Aki fel akar számolni egy kultúrát, másban vagy önmagában – az emlékeket kell kiirtania.” A hús-vér áldozatokon innen és túl hogyan lehet

PAPP MÁTÉ (1987, Kecskemét) esztéta, kritikus. Az Új Forrás folyóirat szerkesztője.

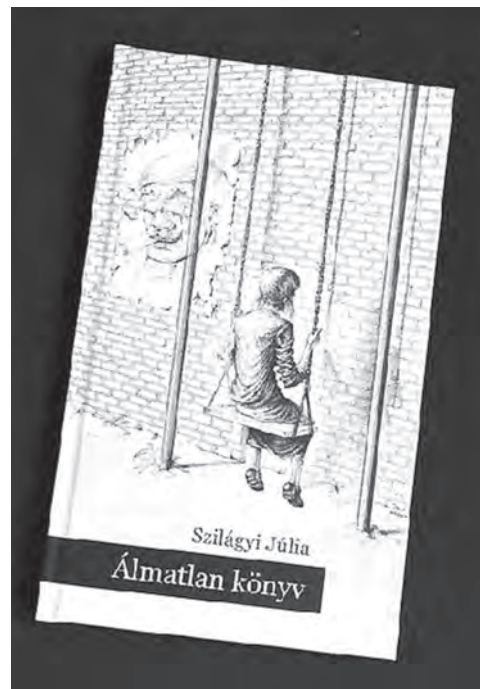
számot vetni az „elfelejtett” emlékekkel (lásd a kötet bevezető történetét), s miképpen lehetséges egy faji alapon kiirtani kívánt kultúra emlékezetét fenntartani anélkül, hogy ez az igyekezet személyes történetek nélküli mementóvá merevedjen? Szilágyi Júlia ítékezés nélküli, gyermeki nézőpontból elénk táruló történelmi tablója nem a szokásos narratívák mentén lepleződik le. Miközben a szűkebb családi kör túlélési ösztöne és összetartozása előtérbe kerül, az ezt veszélyeztető külső erők mintegy arctalanul (bár retusálatlanul) jelennek meg, egyre jobban kiélesítve a nagyszülők, szülők, rokonok, barátok vonásait a *pusztulás perspektívájának* gomolygó homályából.

A deportálások ideje alatti bujkálás, illetve az azt megelőző kolozsvári évek közben átélt megbélyegzettség-érzet nem traumatikus vagy dramatikusan nyelven fogalmazódik meg. Illetve nem is a szavakba foglalt, hanem a csak körülírható érzéki

* Szilágyi Júlia: *Álmatlan könyv*. Korunk – Komp-Press, 2014, Kolozsvár

emlékezet közvetítésével kerül egy-egy epizód szervezőelemévé. Rendkívül fontosak például az ebben az időszakban nyolc év körüli kislány felnőtt énje számára az ún. *emlékszagok*, avagy *szag emlékek*, amelyek egy pillanat alatt képesek összetapasztani az értelem útján megragadhatatlan, töredékes múltbéli történeteket. Szilágyi Júliának egyebek mellett ezek segítségével sikerül elmesélhetővé tennie (önmagára száma is) számtalan eltűnőfélben lévő részletet. Talán maga sem sejtette, hogy mennyire meghatározóak azok a zsigerileg elraktározott, sosem tompuló benyomások, amelyek szinte találomra idéznek fel egy-egy jelentéktelenebbnek gondolható mozzanatot vagy gesztust. Ugyanez vonatkozik a gyermekkor tárgyaira is a játékbabától és a művesen megmunkált könyvespolctól a családi ház falán lógó „ismeretlen fiú” portréjáig, hiszen olykor ezek a tárgyak sokkal beszédebbek lehetnek (lásd a kislány amerikai ejtőernyőselyemből szőtt blúzához fűzött írói megjegyzést: „Íme, az első kontaktusom a kapitalizmussal: bizony örömteli volt.”), mint bármelyik korabeli politikai szólam. Igazán ezek az apróságok árulhatják el a korszak legbensőbb üzenetét, avathatják elevenné a holtra vált lelkek közösségét.

Érezhető egyfajta női érzékenység ebben a kifinomult, de nagyon is konkrét emlékezőképességben, ahogy a könyv egésze is bír egy kifejezetten női aurával, ami nem sarkítja, inkább lekerekíti, nem tárgyiasítja, inkább kézzelfoghatóvá teszi a megjeleníteni kívánt letűnt valóságot – elfogadással gondolva vissza az elvesztett családtagokra, pontosabban azok legjellemzőbb megnyilvánulásaira, egymáshoz való, konfliktusoktól sem mentes, olykor visszasként is ható, mégis mindig szeretetteljes viszonyukra. (Ilyen nyitottsággal és empátiával van kezelve a két apát számon tartó elbeszélő kettős felnőtt mintája is a kötet vége felé. „Különböző módon, példaadásuk egyensúlyba hozta a kapcsolatomat a valósággal. Az emberi sokféleség iránt megértőbbé tettem, mint amilyen pusztán a magam érzékenysége és öntudata által lehettem.”) Érdekes módon az elbeszélés belső, szubjektív idejét érezhetjük telni a külső események által meghatározott, viszonylag kronologizált idősíkok egymáshoz idomulása közben. Ezzel párhuzamosan olyan asszociációk, képzetársítások is teret kapnak egy-egy bekezdésben, amelyek valamilyen módon időtlenítik is a kiragadott valóságelemeket, személyeket, helyszíneket. „A történeti érzék az, hogy

az ember a saját életidejét önmagának és másoknak mesélt vagy másoktól hallott történetekben értelmezi, identitását narratív módon éli meg...” – mondja Balassa Péter egy vele készült interjúban, majd hozzáteszi, hogy az új évezred generációinak történeti érzéke már jóval gyengébb, mint elődeiké. A Szilágyi-féle narratív identitás a fentebb említett bensővé tett történeti időben képződik meg, s válik hiteles hordozójává és közvetítőjévé a – Szilágyi Domo-kos szavaival élve – történelem leg-hosszabb századának; kimondatlanul is üzenve a mostani generációknak Bölcs Salamon Példabeszédeinek egyik részletével: „*Másra fordítám magam és látám a nap alatt, hogy sem a gyorsaké a futás, sem a tudósoké a gazdagság, sem a mestereké a kedves-ség, hanem az idő és a történet minde-*

nekben.” Tanító célzat nélküli történelmi lecke ez, sajátos virrasztás a múlt felett, memoár a monumentumok helyén, melynek elbeszélője végül mégis közel kerül a könyvben emlékező kislányhoz, és azonosul annak megőrzött pillanataival.

„Ezért, ahogy ennek a könyvnek a lapjai megíródnak, fellapozódnak, miközben haladok az időben, a nagyszüleim fiatalodnak, én pedig megöregszem, és ringatom őket, végül együtt születünk és együtt halunk meg” – írja Varujan Vosganian örmény származású szerző *Suttogások könyve* című regényében. Ha az *Álmatlan könyv* utószavát fellapozzuk, a következőket olvas-

hatjuk: „Akarom, hogy halottaim túléljenek.” Szilágyi Júlia többszörösen is túlélőnek mondható, az írás, az emlékezés által mégis újjászülethetett – övéivel együtt. Így már idősen is ott járhat gyerekkorának egyik legkedvesebb helyszínén, Nelli nagynénje kertjében, ahol nagy öröme szinte sosem kaszálták a fűvet. „Magasabbra nőtt, mint én. Eltűntem benne. És eltűnni jó, ha tudja a gyermek, hogy megtalálják.”